

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES

У статті проаналізовано проблему формування екологічної компетентності у вищих навчальних закладах. Розглянуто різні підходи до визначення поняття екологічної компетентності. У дослідженні екологічна компетентність визначається як комплекс якостей, пов'язаних з наявністю низки особистісних якостей у поєднанні зі знаннями та вміннями, необхідними для ефективних дій у проблемних ситуаціях, а також готовністю і здатністю вирішувати екологічні проблеми практичним шляхом.

У статті з'ясовано сутність поняття «екологічна компетентність» та продемонстровано структурні елементи формування екологічної компетентності у вищих навчальних закладах. Екологічна компетентність – це здатність особистості використовувати свої екологічні знання та досвід як у професійних, так і в життєвих ситуаціях, що ґрунтується на усвідомленні екологічних цінностей та відповідальному ставленні до впливу на довкілля.

Доведено, що формування екологічної компетентності має ґрунтуватися на розумінні необхідності раціонального природокористування, дотримання правил екологічної поведінки та виконання природоохоронних заходів для забезпечення сталого розвитку сучасного суспільства. Формування екологічної компетентності означає розвиток відповідального та дбайливого ставлення до природи на основі екологічної свідомості.

Запорукою сталого природокористування є формування стійких знань, умінь та практичних навичок у сфері взаємодії людини з навколишнім середовищем, широкого розуміння «раціонального природокористування», а також стійкої свідомої поведінки екологічної ощадливості та прийняття рішень у повсякденному житті, спрямованих на зменшення екологічного впливу на природні ресурси. Встановлено, що це і є формування здатності до прийняття рішень. Виявлено, що формування екологічної компетентності у закладах вищої освіти є багатогранним і багатостадійним процесом.

Ключові слова: компетентність, екологічна компетентність, екологічна свідомість, екологічна освіта, заклад вищої освіти.

The article analyzes the problem of forming environmental competence in higher education institutions. Different approaches to defining the concept of environmental competence are considered. The research defines environmental competence as a set of qualities associated with the presence of a number of personal qualities in combination with the knowledge and skills necessary for effective action in problematic situations, as well as the willingness and ability to solve environmental problems in a practical way.

The article defines the essence of the concept of “environmental competence” and demonstrates the structural elements of environmental competence formation in higher education institutions. Environmental competence is the ability of an individual to use his or her environmental knowledge and experience in both professional and life situations, based on an awareness of environmental values and a responsible attitude to environmental impact.

It is proved that the formation of environmental competence should be based on an understanding of the need for rational environmental management, compliance with the rules of environmental behavior and the implementation of environmental protection measures to ensure the sustainable development of modern society. The development of environmental competence means the formation of a responsible and caring attitude towards nature based on environmental awareness.

The overall result of environmental education and development is the formation of students' environmental competence, i.e. sustainable knowledge, skills and practical abilities in the field of environmental and human interaction, a broad understanding of “rational environmental management”, as well as sustainable conscious actions of environmental frugality and decision-making in everyday life aimed at reducing the environmental burden on natural resources. It has been established that this is the formation of decision-making ability. It has been found that the formation of environmental competence in higher education institutions is a multifaceted and multi-stage process.

Key words: competence, environmental competence, environmental awareness, environmental education, higher education institution.

УДК 378.147:91:502/504
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.14>

Мічуда В.В.,
канд. іст. наук,
ст. викладач кафедри екології,
географії і методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Бондаренко Р.І.,
ст. викладач кафедри екології,
географії і методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Постановка проблеми. Нові суспільні вимоги до освіти вимагають формування екологічно грамотного молодого покоління, здатного практикувати екоцентричний підхід до взаємодії з природою. Сучасна освітня парадигма ставить екологічну грамотність, а отже, індивідуальну та суспільну екологічну компетентність, у центр освітньої діяльності.

Основною метою екологічної освіти та виховання у вищих навчальних закладах є формування у студентів відповідального, ціннісного та дбайливого ставлення до природи та природних

процесів. Таке ставлення має ґрунтуватися на екологічній свідомості, обізнаності в питаннях охорони та збереження природних об'єктів довкілля та активній особистій позиції щодо захисту довкілля. Формування екологічної компетентності передбачає дотримання морально-етичних і правових норм, правил, законів, розумних форм і принципів природокористування, а також формування позитивної екологічної позиції особистості в популяризації та поширенні природоохоронної діяльності на місцевому та національному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування екологічної компетентності у здобувачів вищої освіти є актуальними у часі та підіймається у ряді наукових публікацій. Екологічна компетентність є складовою частиною життєвої компетентності, теоретичні засади якої розкрито С. П. Бондар, Дж. Равеном, А. В. Хуторським, І. П. Ящук, М. С. Якубою. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, у педагогіці переважають дослідження з питань екологічних знань та формування екологічної культури, тоді як питання формування екологічних компетентностей студентів вищих навчальних закладів є недостатньо розробленим.

Метою цієї статті є з'ясування сутності поняття «екологічна компетентність» та демонстрація структурних елементів формування екологічної компетентності у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. З огляду на екологічну тенденцію та компетентнісний аспект, у системі освіти та педагогіці з'являється нове поняття «екологічна компетентність». Формування екологічної компетентності є одним із завдань системи освіти і відбувається в процесі екологічної підготовки.

На думку Л. М. Титаренко, на відміну від екологічної культури, яка має соціальний та індивідуальний характер, екологічна компетентність стосується лише особистості.

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність людини приймати адекватні рішення та здійснювати відповідні дії у повсякденному житті та в навколишньому середовищі у відповідь на ситуації, в яких реалізуються набуті екологічні знання, уміння, навички, досвід і цінності, усвідомлюючи їхній вплив на навколишнє середовище [5, с. 21].

О. Колонькова стверджує, що екологічна компетентність – це сукупність знань, умінь і навичок у сфері охорони довкілля, які забезпечують дотримання внутрішніх нормативних документів, кваліфіковане вирішення екологічно небезпечних ситуацій та моніторинг і контроль за дотриманням екологічних вимог у різних галузях діяльності. Жити відповідно до екологічного законодавства України [4, с. 380].

Оскільки екологічна компетентність є однією зі складових життєвої компетентності, процес її формування має бути багатограним і включати взаємодію навчального закладу, сім'ї та суспільства. Формування екологічної компетентності є пріоритетним у процесі виховання та розвитку особистості. Екологічна компетентність включає обізнаність про екологічний стан планети, країни та регіону, розуміння причин і наслідків екологічних криз та умов їх подолання, знання екологічного права, раціональне використання природних ресурсів, охорону та збереження довкілля.

Екологічна компетентність – це сукупність знань і умінь, які дають змогу людині розуміти та знаходити розв'язання екологічних проблем; здатність поширювати й впроваджувати екологічні знання та дотримуватися екологічних норм поведінки; гостре усвідомлення українських та глобальних екологічних проблем і того, що саме так можна вберегти планету від подальшого руйнування [6].

У більшості випадків студенти вищих навчальних закладів – це зрілі дорослі люди з екологічними поняттями, уявленнями та знаннями, набутими в школі та в позашкільних заходах, а також певним особистим культурним та морально-етичним освітнім рівнем. Свідомі студенти, як правило, мають чітко визначену громадську позицію та певне особисте ставлення до окремих регіональних та загальнодержавних екологічних проблем. Тому методи підвищення їхнього рівня освіченості та набуття нових навичок і знань у сфері екологічної та природоохоронної діяльності у вищих навчальних закладах мають бути більш складними, наукоємними та змістовними, а також цікавими та практичними [8, с. 242].

На формування екологічної компетентності особистості впливають соціальні та освітні чинники.

До соціальних чинників належать:

- формування суспільством екологічно орієнтованих життєвих прагнень особистості;
- здоровий спосіб життя в різних типах груп (наприклад, формальних і неформальних об'єднань студентів) як основний фактор, що впливає на систему взаємовідносин між особистістю і суспільством;
- національна та світова духовна культура, яка сприяє формуванню екологічної свідомості, самосвідомості та вчить цінувати себе та інших з точки зору екологічних стандартів і духовних цінностей національної та світової цивілізації.

Педагогічними чинниками є:

- ефективність освітньої системи;
- комплексність та цілісність виховного процесу;
- взаємозв'язок колективного виховання та самовиховання;
- диференціація та індивідуалізація навчання;
- зв'язок з життям, різноманітність видів виховної діяльності [1, с. 42].

Одним із найважливіших чинників, що впливають на ефективність навчально-виховного процесу і, відповідно, формування екологічної компетентності студентів, є забезпечення цього процесу належними педагогічними умовами та ресурсами. Водночас педагогічні умови є сукупними дидактичними чинниками, які можуть впливати на навчальний процес і дозволяють ним ефективно керувати.

Механізм формування екологічної компетентності – доволі складний і тривалий процес, що

містить цілісний підхід до навчання, виховання та особистісного розвитку студентів.

Методичні системи, що формують екологічну компетентність, як і інші освітні системи, повинні гарантувати глибину знань і високу усвідомленість засвоєння навчального матеріалу студентами. Ця вимога має реалізовуватися через використання міжпредметних зв'язків, а також через відбір і організацію змісту, який дає змогу студентам набути відповідного рівня екологічних знань, умінь і навичок.

Методика формування екологічної компетентності студентів закладів вищої освіти включає сукупність цілей:

- соціальні цілі – розвивати студентів, які є екологічно свідомими, добре освіченими, творчо мислячими і власною діяльністю сприяють вирішенню екологічних проблем;

- психологічні – полягають у сприянні розвитку екологічних поглядів, переконань, світоглядних позицій у відносинах з природою;

- дидактичні – передбачають засвоєння студентами системи екологічних знань, формування вмій, набуття досвіду із збереження та поліпшення стану навколишнього середовища;

- виховні – формування морального і естетичного ставлення до природи [7, с. 169].

Найважливішим елементом екологічної компетентності є набуття досвіду прийняття відповідальних рішень щодо довкілля, який можна отримати через освіту, тренінги, екскурсії та іншу роботу, безпосередньо пов'язану з навколишнім середовищем. Активна інтеграція різних методів навчання у навчальний процес та впровадження різних навчальних моделей і проектів у процесі вивчення географії та екологічних дисциплін може призвести до високих досягнень у набутті учнями екологічних компетентностей.

Нижче наведено кілька методів розвитку екологічної компетентності:

Метод екологічної ідентифікації (від лат. *отожнювати*). Цей метод полягає в тому, що студенти ставлять себе на місце природного об'єкта і переносять себе в середовище і ситуацію, в якій знаходиться природний об'єкт. Цей метод стимулює процес психологічного моделювання стану природного об'єкта, сприяє кращому розумінню цього стану та поглиблює розуміння студентами цього об'єкта. Крім того, такий механізм актуалізує відповідну поведінку стосовно об'єкта.

Метод екологічної емпатії (від грец. співпереживання). Цей метод ґрунтується на педагогічній реалізації здатності людини до співпереживання та співчуття стану природних об'єктів. Метод передбачає перенесення власного стану на природний об'єкт і навпаки (стану природного об'єкта на себе) шляхом ідентифікації з природним об'єктом (емпатія) та переживання власних

почуттів і відчуттів щодо стану природного об'єкта (співчуття) [3, с. 29].

Метод екологічних асоціацій. Цей метод передбачає навчальну реалізацію асоціацій між різними мисленнєвими образами в контексті проблеми, поставленої перед суб'єктом навчання. Прикладом цього методу є вправа «Дерево». Наприклад, під час екскурсії або «уроку на природі» учням пропонується обійняти дерево і відчутти його силу.

Метод екологічного маркування. Цей метод передбачає цілеспрямований вплив на певні взаємозв'язки в установках індивідів, що призводить до психологічного дискомфорту через неефективні форми звичної екологічної поведінки чи діяльності індивіда. Цей метод використовується для мотивації учасників освітнього процесу до природоохоронної діяльності.

Одним із прикладів є вправа «Моральна дилема», яка має на меті викликати певні емоції. Цей метод навмисно порушує певні аспекти світогляду людини, що призводить до психологічного дискомфорту через невідповідність між когнітивними стратегіями індивіда щодо природи та природоохоронної діяльності та усталеними нормами щодо соціального та екологічного співіснування. Наприклад, у красивий природний або фотографічний пейзаж штучно вносять сміття, щоб спонукати студентів цінувати те, що вони бачать.

Метод екологічно-емоційного впливу. Метод спрямований на розвиток етичних установок і почуттів, формування стереотипів поведінки та діяльності в навколишньому середовищі, прийнятних для довкілля. Метод передбачає проведення сеансів звукотерапії «голосами лісу» для зняття головного болю, покращення емоційного стану та заспокоєння нервової системи [3, с. 30].

Крім того, при формуванні професійних рівнів екологічної компетентності можна використовувати інтерактивні формати роботи у поєднанні з традиційними формами роботи. Це проблемні лекції, панорамні лекції, лекції-вікторини та лекції-конференції, які сприяють формуванню критичного мислення та виробленню власної позиції з питань, а також ділові ігри, тренінги, конкурси та дебати. Особлива увага приділяється організації самостійної дослідницької діяльності студентів. Педагогічні засоби включають діалог, дискусію, рольові імітаційні ігри, аналіз конкретних ситуацій, відеоматеріали, ігрові завдання та вправи, зміст яких відображає особливості формування екологічної компетенції.

Висновки. Отже, процес формування екологічної компетентності студентів має включати такі компоненти: формування відповідних екологічних уявлень; формування уважного ставлення до природи; формування системи вмій і навичок (технологій) взаємодії з природою; формування адекватних екологічних уявлень. Така система уявлень дозволяє

особистості знати, що і як відбувається у світі природи та між людиною та природою, і як варто поводитися з погляду екологічної доцільності.

На міжнародному рівні актуалізуються питання розширення, вдосконалення та модернізації всієї системи екологічної освіти та виховання на основі принципів безперервності, послідовності та системності; переходу від споживацького, антропоцентричного підходу до вивчення природи до екоцентричного; визнання цінності природи та власної відповідальності за стан довкілля та здоров'я людини [2, с. 74].

Враховуючи вищенаведену інформацію, варто підкреслити, що сучасна екологічна освіта є нагальною потребою освіти сьогодні і є одним з основних та перспективних напрямів виховання молоді в закладах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акопян В. Основні чинники формування екологічної свідомості особистості. Журнал «Вища освіта України», № 2, 2011 рік. С. 41–46.
2. Бузенко І. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Випуск 49, 2017. С. 73–75.
3. Екологічна компетентність учителя Нової української школи. Навчально–методичний посібник в таблицях і схемах / Упорядники Коваль О. В., Погасій І. О. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 40 с.
4. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Кам'янець–Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379–387.
5. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ, 2005. Кн. 2. Вип. 8. С. 20–24.
6. Смірнова В. М. Умови формування екологічної компетентності учнів. URL: http://smirnovavira.ucoz.ua/index/umovi_formuvannja_ekologichnoji_kompetentnosti_uchniv/0-5//
7. Толочко С. В., Шкодин А. В. Формування екологічної компетентності студентів агротехнічних спеціальностей ВНЗ. Екологічні науки, 2017. Вип. 18–19, С. 165–172.
8. Якуба М. С. Теорія і практика формування екологічної компетентності студентів у закладах вищої освіти. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції. Одеса: Університет Ушинського, 2022. С. 241–243.